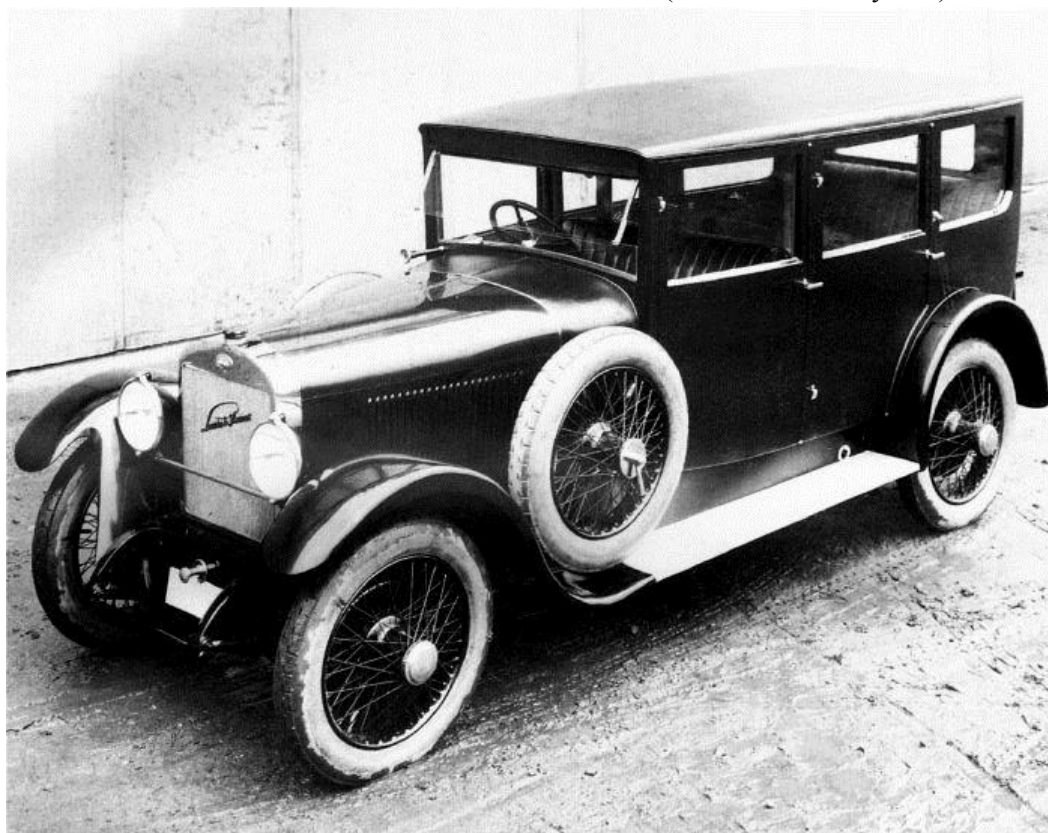

Průmysl v Československu

V hospodářském životě lidí a států lze pozorovati trojí základní způsob, jímž se nabývá statků a majetku, zemědělství, průmysl a obchod. **Zemědělství** či prvovýroba obdělává půdu a těží z ní plodiny a hlavní potraviny; počítá se k němu vlastní orba a mimoto chov dobytka a lesnictví. **Průmysl** neboli vlastní výroba zpracovává nejrůznější suroviny (rostlinné, zvířecí, nerostné) ve výrobky či tovary. Na poloviční cestě mezi surovinou a hotovým výrobkem je polotovár (např. slad, surový cukr, litina, vřetená příze), který musí být ještě dále zpracován, aby se ho mohlo použít. **Obchod** obstarává výměnu zboží za zboží, nákup a prodej, postup zboží od výrobce k spotřebiteli (konsumentovi). Prostředkem obchodu je doprava.

Úřední pojetí slova „průmysl“ je širší než pojetí běžné. Úředně se průmyslem myslí každé zpracování jakékoli suroviny v polotovár nebo v konečný výrobek, ať se výroba děje v menším měřítku v řemeslné dílně nebo hromadně a ve velkém v továrně (tak zvaná velkovýroba).

Obr. Laurin & Klement, model 350, výroba zahájena v roce 1924

Je Československá republika stát agrární (zemědělský) či průmyslový?

První celostátní a úřední sčítání obyvatelstva v naší republice r. 1921 zjistilo tato čísla pro jednotlivá povolání (tj. hlavní zaměstnání člověka, z něhož pochází jeho výdělek a obživa): k zemědělství náleželo (s členy rodiny a domácnost) 39,6 % všeho obyvatelstva, k výrobě (ať tovární či řemeslné) a k živnostem 33,8 %, k obchodu (též k peněžnictví) a dopravě 10,7 %; ostatních 15,9 % připadlo na státní, zemské a obecní zaměstnance, vojsko, nádeníky pro střídavé a různé práce atd.

Podle toho nemá žádné zaměstnání v našem státě nadpoloviční většiny; zemědělství si přece zachovává primát (první místo) v trojici předních pramenů lidské práce (zemědělství – výroba – obchod) a dosud živí téměř 4/10 lidí našeho státu. Výrobou se živí v Československu dobrá 1/8 obyvatelstva, obchodem dobrá 1/10. Protože však obchod a doprava více slouží potřebám výroby než

zájmům rolnickým, připočítává se k výrobě. V tomto případě by výroba a obchod zaměstnávaly 44,5 % všeho československého občanstva a odsunovaly by agrární složku státu na druhé místo.

Náš stát je státem agrárně-průmyslovým, v němž obděláváním půdy, výrobou a obchodem se živí 84,1 % lidí. V tomto hospodářském a navzájem se doplňujícím dualismu (dvojakosti) je zajisté značná výhoda československého hospodářství. Jest to vítaná dělba práce a souladný obraz všestrannosti. V dalším se omezíme na průmysl a to zvláště na velkovýrobu či tovární, hromadnou a ponejvíce strojovou. Použijeme při tom čísel převážně před r. 1931, tedy před světovou a naší hospodářskou krizí.

Řada příznivých podmínek uvedla Československo mezi přední průmyslové státy v Evropě. Nemáme sice zemědělské soběstačnosti, tj. naše vlastní plodiny a zvláště chleboviny nás vyživují jen asi 10-11 měsíců v roce, přece však sklízíme některé cenné plodiny a agrární suroviny, jež jsou vítaným podkladem významného zemědělského a potravinářského průmyslu (řepa – cukr a cukrovinky, ječmen a chmel – pivo, brambory – líh a škrob, čekanka – cikorie). Bohaté lesy vyvolaly všechny možné druhy zpracování dřeva (pily, nábytek, papír). Nerostů sice spíše ubylo, ale z nejcennějších máme aspoň hojně obojího uhlí, vítané hnací síly a hodnotného topiva. Naše vlast, dosti hornatá a bohatá prameny, žene levnou vodní silou četné továrny a nebude dlouho trvati, kdy elektrický proud, vyrobený pomocí horských bystřin a údolních vodních přehrad, osvětlí kdejakou obec naší republiky. *O dělnictvo* není u nás nouze a je nejen četné, ale též vzdělané a odborně vyškolené, neboť tovární produkce (výroba) v Československu navazovala postupně na tradiční (vžitou), staletou výrobu podomácku (např. plátenictví); domácí dělník v době počínající velkovýroby přecházel do továrny a přenášel do ní svou dovednost.

Vhod též přišla prostředkující střeoevropská poloha československých zemí, dobrá železniční síť (tato jen v českých zemích, na rozdíl od příliš dříve zanedbávaných karpatských), spořivost obyvatelstva, nahromaděné peněžní prostředky, poměrná podnikavost a činorodá řevnivost mezi Němci a Čechy, příklad sousedního Německa a spekulární (vypočítavá) činnost Židů.

Naše republika náleží mezi vynikající evropské průmyslové státy. Ze 13,6 milionů našich obyvatelů v r. 1921 bylo zaměstnáno v průmyslu a živnostech 2,2 miliony lidí (zaměstnavatelů a zaměstnanců), s rodinnými příslušníky dokonce 4,6 milionů, plná třetina všeho obyvatelstva. Jen málo států má větší procento průmyslových příslušníků (Anglie, Belgie, Německo).

Náš průmysl má vynikající podíl na zahraničním obchodě. Kdežto potraviny a nápoje představují v našem dovozu jen 17 % (v roce 1930) a ve vývozu toliko 10 %, zaujímají průmyslové suroviny 45 % dovozu a 16 % vývozu a hotové výrobky 33 % a 74 %! To znamená, že náš vývoz a naše hlavní zisky ze zahraničního obchodu jsou ze 3/4 průmyslové a že **jsme z nejvýznamnějších průmyslových vývozních států**. Jsme pasivní a doplácíme na zahraniční obchod s potravinami a ještě více v obchodě s průmyslovými surovinami, ale to vše se bohatě vyrovnává velikým ziskem z obchodu s průmyslovými výrobky, takže dosud každý rok československého zahraničního obchodu končil aktivem, přebytkem, obyčejně ve výši kolem 2 miliard Kč a minimálně (nejméně) přebytkem 1/2 miliardy. Udržení průmyslové výroby znamená pro nás zaměstnanost obyvatelstva a stoupající majetnost naší republiky.

Znaky československého průmyslu

Náš průmysl vyniká početností (2,2 miliony v něm zaměstnaných čili 1/3 všeho občanstva), ale také jakostí a vyspělostí. Ačkoliv veškerá cizina je jinonárodní a národnostně většinou vzdálená, ačkoliv nemáme moře a jsme odkázáni ve styku se světem značně a s veškerým zámořím zcela na cizím zprostředkování, přece od nás svět rád kupuje.

Kupuje proto, že československé výrobky jsou solidní (dobré) a často nejlepší ze všech vůbec. Ačkoliv postrádáme mnohých surovin (např. bavlny, vlny, juty, hedvábí, kaučuku), přece je zpracováváme tak dokonale, že naše výrobky se z nich rozcházejí do celého světa a často i do těch vzdálených zemí,

z nichž jsme si dovezli potřebnou surovinu. Jakostí a moderní pokročilostí vítězí československé tovary ve světové soutěži a ob stojí i napříště.

Náš průmysl je všestranný a zabírá všechna myslitelná výrobní odvětví. Proměňuje ve výrobky buď suroviny domácí (řepu, dříví, kaolin atd.) nebo suroviny svážené z nejrůznějších končin zeměkoule. Vyrábí potraviny (cukr, mouku, uzeniny) a nápoje (pivo, lihoviny), nejrůznější zboží kovové, zvláště železné (vozidla, stroje, nástroje, nádobí), všechny výrobky textilní čili tkalcovské, vyrábí nábytek, papír, zpracovává kůže, hlinu a hlinky, vytváří sklo atd. Není téměř výrobního odvětví, jež by nebylo u nás důstojně, ne-li skvělou měrou zastoupeno, a každé z nich, často i za velmi nepříznivých okolností, dospělo co nejvýše a snaží se ještě o další úspěchy. Dokazuje to naši pracovitost, podnikavost a celkovou vysokou výrobní úroveň.

Méně příznivý obraz podává náš průmysl v ohledu národním. Československý národ sice československou republiku založil a řídí, tvoří její dvoutřetinovou většinu, ale ve výrobě a zvláště v tovární velkovýrobě stojí za Němci a Židy. Dosud ani třetina z továren v našem státě není v rukou českých průmyslníků nebo českých peněžních ústavů (především bank). Slováci při tom skoro vůbec nepřicházejí v úvahu, neboť s výjimkou svatomikulášského garbiarstva (jirchárstva) a ojedinělých podniků neměli a nemají ani dnes podílu ve velkovýrobě. Trpěli hrozným útlakem se strany bývalých uherských peštských vlád a stěží udržovali prostou národní existenci. Co bylo pro ozdravení hospodářských poměrů na Slovensku vykonáno po převratě, je zásluhou a majetkem Čechů.

Ale i Češi zůstali pozadu za Němci. Němci se opírali o vyspělé Německo; četné německé továrny v českých zemích a zvláště v jejich severním pohraničí náleží říšským Němcům, tj. Němcům z německé říše. Mimoto byli všemožně podporováni rakouskými vládami z Vídně, kdežto Češi žili v ústrku. Avšak chopili jsme se svépomoci a ke svému probuzení jazykovému brzo připojovali i postupné osamostatňování hospodářské. Zakládány peněžní ústavy (záložny, spořitelny, banky), družstevní podniky (rolnické cukrovary) a postupně i podniky čilých jednotlivců.

Německá průmyslová převaha by se rázem a velmi zmenšila, kdyby ji nepodporovali mnozí židovští podnikatelé, kteří namnoze i ryze českých krajích a odkázáni na zcela české dělnictvo vedou své továrny, jako by byly zcela německé. Maďaři tíhnou k zemědělství a v průmyslové výrobě se téměř u nás (na Slovensku a v Podkarpatské Rusi) neuplatňují, ačkoliv až do převratu měli všechny politické výhody na své straně.

Zeměpisné rozložení československého průmyslu vyplývá již z právě řečeného: mnohem větší průmyslová vyspělost českých zemí nad Slovenskem a Podkarpatskou Rusí a v českých zemích zase vyšší průmyslová intensita (síla) v krajích německých nebo silně smíšených než v ryze českých. V českých zemích již převládá výroba a živnosti nad zemědělstvím; r. 1921 příslušelo v Čechách průmyslu a živnostem 41 % obyvatelstva a k zemědělství jen 30 %, v zemi Moravsko-slezské 38 % a 35 % (ve Slezsku samém 51 % a 22 %), kdežto na Slovensku opačně 18 % k průmyslu a 61 % k zemědělství, a v Podkarpatské Rusi dokonce 11 % a 68 %.

V jednotlivých zemích se zase jeví další rozdíly mezi oblastmi, překypujícími průmyslem a výrobními pustinami, v nichž tovární komín a veliká dílna patří k největším vzácnostem. Záleží přitom na povaze obyvatelstva samého, ale také a mnohdy nejvíce na přízni či nepřízni vnějších, přírodních podmínek. Nejčilejší tovární území se usadila při uhlí, neboť v něm nalezla vítanou a levnou hnací sílu a teplo, potřebné k té neb oné výrobě (např. skla, k tavení rud a kovů). Proto uhelné pánve jsou zároveň předními ohnisky našeho průmyslu (Ostravsko, Podkrušnohoří, Kladensko, Plzeňsko). Rudné doly a ložiska zemin podnítila svá průmyslová odvětví a umístila je blízko sebe (železářství Kladna, Plzeň, Ostravy a Slovenského Krušnohoří, porculán Karlovarska, šamot Plzeňska a Gemeru, cement prvohorního vápence). Podobně se průmysl zemědělský usadil v úrodných rovinách (Polabí, Haná, jižní Morava, Jihoslovenská nížina), dřevařský v lesnatých hornatinách a údolích (papír v Pošumaví, v Krkonoších v Jeseníkách a v Gemeru, šumavské sirky a tužky, údolní pily), sklářství v křemítych a lesnatých prahorách (v moderní době spíše při uhlí), koželužský průmysl při řekách.

Zemědělsky chudé vysočiny našly vydatnou náhradu v lesích, nerostech a vodní síle a tak naplnily svá krásná údolí výrobním ruchem a proměnily je v táhlé a čilé vsi i města (zvláště v Krkonoších).

Vysočinám nebo aspoň hornatinám prospělo i to, že jejich obyvatelé, nenacházející obživu ze skoupe půdy, již dávno se obrátili k jiným nebo výpomocným zdrojům a dali se do domácí výroby; v té se pak specializovali (zodborněli) a vynikli. Moderní výroba, potřebující zručného dělnictva, navázala na takové oblasti staleté podomácké výroby (např. podkrkonošské tkalcovství, krušnohorské krajkářství). Nouze naučila horaly práci a vynalézavé podnikavosti, kdežto úrodná nížina spíše své obyvatele ukolébávala v dostačující a jednostranné obdělávání půdy. Obvody nejvyšší sídelní hustoty nejsou jen v uhelných pánvích, ale též v horských údolích a zvláště v textilním Posudetí.

Také dopravní střediska a křižovatky levným a pohodlným přívozem a rozvozem všeho, čeho je třeba, vyrostly na čilá a význačná místa vydatné průmyslové produkce (Ústí nad Labem, Kolín, Pardubice, Přerov, Břeclav, Bratislava). Zvláště vítána je kombinace (spojení) dopravy suchozemské s vodní (Ústí nad Labem, Bratislava). Také politická centra (správní střediska) velkovýroba ráda vyhledává (Praha, Brno, Bratislava).

Jest však i mnoho případů, kdy zcela nebo převážně rozhodla vůle energického podnikatele (viz na příklad Baťův Zlín).

Přední průmyslové obory

Hlavní průmyslová odvětví v Československu r. 1926 byla podle počtu zaměstnanců ve větších závodech, totiž v podnicích, zaměstnávajících aspoň 18 osob: textilie neboli tkalcovství s 294 000 zaměstnanců, kovoprůmysl 208 000. Průmysl potravin a nápojů (výroba mouky, škrobu, těstovin, cukru, piva, lihu a lihovin, uzenin, sýrů atd.) 139 000, zpracování kamenů a zemin (lomy, výroba porcelánu, šamotu atd.) 104 000, průmysl dřevařský (pily, nábytek, sirky) 62 000, sklářství 40 000, průmysl kožařský (výroba usní, obuvi atd.) 30 000, chemický průmysl 30 000, papírnický 25 000, grafický (knihtiskařský a podobný) 21 000, tabákové továrny 13 000. Celkem r. 1926 zaměstnával tovární průmysl (totiž podniky po nejméně 18 zaměstnancích) 987 000 osob a s hornictvím (1 16 000) 1,1 milionu osob.

Průmysl potravinářský (zemědělský)

Zpracovává různé plodiny (obilí, ječmen, chmel, řepu, brambory, čekanku) a proto je zemědělský; dodává potraviny a nápoje (mouku, pivo, cukr, líh atd.) a proto se jmenuje potravinářský. Průmyslové zpracování plodin je u nás většinou staré (slavné české pivovarství a mlynářství) a vyspělé; některá odvětví téměř nemají soutěže a těší se světovému jménu (pivo, cukr). Průmysl navázal přímo na znamenité rolnictví a usadil se v hlavních rolnických krajích, aby měl po ruce potřebnou surovinu. Proto nejvíce továren mají úrodné české Polabí, moravské úvaly (zvláště Haná) a Jihoslovenská nížina. Díky rolnickému podkladu potravinářské výroby náleží tento výrobní druh převážně českým rukám. Rostlinné suroviny převádí v potravinu mlýn a cukrovar, v nápoje pivovar a lihovar, v kuřivo tabáková továrna; do rostlinné říše zasahuje sýrářství a uzenářství.

Všechna tato a také příbuzná a vedlejší výrobní odvětví zaujímají v naší republice důležité a často vynikající místo.

Cukrovarnictví

Teprve od doby francouzského císaře Napoleona I. (chtěl evropskou pevninu uzavřít britskému dovozu třtinového zámořského cukru) šířilo se ve střední Evropě pěstování cukrové řepy (buráku) na výrobu cukru. Češi zakládali cukrovary nejvíce po r. 1860. Byly to rolnické podniky, které však se neudržely, a přecházely v ruce peněžních ústavů. Továrny se dělí na surovarny (cukrovary v běžném slova smyslu, na výrobu ještě nečistého cukru), smíšené továrny (veliké cukrovary, vyrábějící některé

druhy čištěného či rafinovaného zboží) a rafinerie (přejímají surový cukr ze surováren a čistí je na „bílý“ výrobek, totiž na homole, kostky, krystal, moučku atd.).

Vzrůstá výrobní a prodejní krise, neboť dovozní státy rozšiřují vlastní výrobu a mimo to s řepou soutěží cukrová třtina. Před světovou válkou vyrobilo se na světě 90 milionů metr. centů cukru řepného a 109 třtinového, kdežto v r. 1928/9 96 a 189; zvláště Kuba a Java zaplavují přímořské evropské státy svým třtinovým výrobkem, jakostně sice podružnějším, ale cenově dostupnějším. Evropští výrobci se dohodli o tom, kolik který z nich smí vyrábět, aby nevznikla přílišná nadvýroba. Po světové válce byla shánka po českosl. cukru a snadno jsme jej vyváželi a za dobré ceny umisťovali. Cukr byl tehdy v počátku naší samostatnosti naším „bílým zlatem“, za něj jsme dostávali z ciziny cenné hodnoty (franky, anglické libry, suroviny atd.). Vývoz českého cukru pomáhal budovati naši dobrou valutu. Ale po letech konjunktury (výhodných poměrů) přibývalo v dovozních státech osevní řepné plochy a vlastních cukrovarů a poptávka po našem cukru, ač nejlepším na světě, slábla a klesá, takže výroby cukru u nás ubývá.

V r. 1927 bylo u nás 152 surováren a smíšených továren (nyní klesl počet již pod 140) a 10 rafinerií. Vyrobilo se tehdy 12,5 milionů q (metr. centů) surového cukru, nejvíce v r. 1925/6, totiž 15 milionů q. Vinou krise bude sotva možno u nás vyrábět více než 10 mil. q. Domácí konsum (spotřeba) činí asi 27 kg na 1 osobu (v Anglii 45 kg, nejvíce v Austrálii – pevnině 58 kg). Z vyrobeného čsl. cukru jde aspoň polovina do ciziny, hlavně do Anglie, Rakouska a Švýcarska, přes Hamburk a Terst. Vyrábíme asi šestinu všeho řepného cukru na světě (po Německu a Rusku), ale jsme jeho největším vývozcem (Německo a Rusko mají mnohem více obyvatel a mají proto větší spotřebu než ČSR).

Protože úrodná řepná pole jsou právě v rolnických nížinách a v oblasti čsl. národního živlu, je cukrovarnictví ovládáno převážně českým živlem a kapitálem.

Továrny se dělí na rolnické (družstevní) a tzv. průmyslové (akciové a zpravidla veliké). Popřevratový boj obojí skupiny „o řepu“ byl ukončen rozumným smírem a dohodou o „rayonování“ řepy. Podle toho se řepa rayonuje či přiděluje zpravidla nejbližšímu cukrovaru, čímž se doprava suroviny a výroba cukru velmi zlevňuje. Cukrovarů v soukromých rukou jednotlivců (dříve zvláště šlechticů) je již jen málo, neboť málokterý podnik se objede bez peněžního úvěru a bez podpory některého peněžního ústavu. Rozumí se samo sebou, že cukrovary leží v řepném území, při své surovině, řepě. Řepné čsl. nížiny představují zároveň cukrovarnické oblasti (vyjímajíc nížinnou část Podkarpatské Rusi). Čechy vyrábějí asi polovinu všeho čsl. cukru, Morava-Slezsko asi dvě šestiny a jižní Slovensko jednu šestinu; v Podkarpatské Rusi není ani jeden cukrovar, ač by se tam dařilo řepě dosti dobře.

Cukrovarnické kraje: Polabí v Čechách, Haná a jižní Morava, Opavsko, Jihoslovenská nížina a jediný podnik (Trebišov) ve vých. Slovensku. Slovensko má jen 11 továren, ale vesměs velikých a vyrábějících též „bílé zboží“. Největší cukrovary: Louny, Zvoleněves (státní), Č. Brod, Modřany, Cerhenice, Hodonín a vesměs rozsáhlé na Slovensku: Trnava (prý největší řepný cukrovar na světě, na denní zpracování 28 000 q řepy). Bratislava (v bývalé Nobelovce), Sered, Dioség, Velké Šurány, Oroska a na východě Trebišov.

Největší rafinerie: Skřivany u N. Bydžova, Pečky u Kolína, Čakovice (nejlepší jakosti), Dobrovice, Mělník (Rousovice) a 3 v Ústí a nejbližším okolí a vesměs při Labi pro pohodlný vývoz po řece (Ústí n. L., Březnice či Krásné Březno, Neštětice); na Moravě Břeclav.

Řepa dává též chrást pro výkrm dobytka; cukrovary dodávají k těmž účelům „řízky“, mimoto melasu pro výrobu lihu a šámu jako hnojivo.

Cukrovarnictví patří nesporně k nejdůležitějším čsl. odvětvím průmyslu a stojí na vysokém, ba nejvyšším stupni moderní výroby, musí však překonávat těžkou prodejní krizi.

Výroba mouky, těstovin a škrobu

Dříve nebylo osady bez mlýna. Vzrůstající soutěž však vede k postupující výrobní koncentraci (soustředění), jež se jeví zanikáním malých a zastaralých závodů a mohutněním podniků velikých a

nejmoderněji zařízovaných. Semílá se hlavně pšenice a žito. V žitě jsme soběstační (při průměrné sklizni), ale musíme dovážeti asi třetinu nebo čtvrtinu cizí pšenice nebo pšeničné mouky. Jeden obyvatel Čsl. republiky spotřebuje ročně asi 136 kg mouky (72 kg pšeničné a 64 žitné) neboli 181 kg chlebovin (zrna) a mimo to několik kg ostatních obilnin.

Mlynářství náleží převážně českým rukám (družstvům nebo jednotlivcům), valně též židovskému kapitálu. Výrobky jsou jakostní, česká mouka vyniká, vyrovná se americké a úspěšně hájí své pověsti proti mouce „uherské“, přivážené z Maďarska a vyráběné z tamní tvrdé a suché pšenice. Největší mlýny jsou ve větších městech (holešovický v Praze semílá 24 vagonů obilí za 24 hodiny) a na Slovensku (Šáriš u Prešova, Píšťany, Nitra, Košice). Veliké v Čechách: holešovický a Odkolkovy v Praze, Smiřice a na Moravě Brněnec.

R. 1927 bylo v Československu 9 703 mlýnů (v r. 1924 ještě 10 221), z čehož 7 480 válcových a 2 233 drobných na kámen. Velikých obchodních bylo 388. Celkový semelek činil 97 000 vagonů (po 100 q) pšenice (67 000 vagonů domácích a 30 000 cizích) a 89 000 vagonů žita (79 000 domácích a 10 000 cizích). Mimo to 1927 semleto 13 000 vagonů ječmene (vesměs domácích), 3 500 domácích ovsa a 6 500 vagonů kukuřice (v tom 4 000 cizích).

Z mouky se především peče chléb. Největší pekárny vznikly ve velikých městech, jsou odkázány na rychlý a velký odbyt. Jsou vojenské, dělnické nebo pro širokou potřebu různých vrstev (největší Odkolkovy v Praze). Peče se též zdravotní chléb (Grahamův, Steinmetzův atd.).

Na výrobu jemného těstového zboží neboli těstovin se specializovala některá města, odkudž i příslušné názvosloví: „lomnické suchary“ (Lomnice nad Popelkou), karlovarské oplatky, pardubický perník, hořické trubičky. Sušenky (keksy) dodává Praha a Č. Budějovice.

Ze pšenice a kukuřice (nepatrně u nás z rýže) se vyrábí škrob, ale mnohem více z brambor. R. 1927/8 12 škrobáren v Československu dodalo 48 000 q suchého škrobu ze pšenice a kukuřice, naproti tomu 93 škrobáren 344 000 q škrobu z brambor. Výroba je většinou v českých rukou a zeměpisně ovšem rozložena v oblasti příslušné suroviny, tedy v nížinách pro škrob pšeničný a v hornatině (zvláště Českomoravské) pro bramborový. Největší závody: Polná, Ronov u N. Brodu, Křinec n. Cidl., Spišská Nová Ves a především Nitra.

Dextrinu vyrobeno 29 000 q, skoro vše z brambor.

Pivovarství

Česká města vynikla již ve středověku výrobou výborného piva a nebylo tehdy skoro města bez pivovaru a bez „pravovarečného měšťanstva“.

Vaření piva bylo přímo jednou z městských výsad a česká města jen nerada se r. 1517 ve Svatováclavské smlouvě smířila s tím, že právo vařiti pivo musela přiznati i šlechtě. V moderní době ke starým pivovarům městským a šlechtickým přistoupily i akciové, jejichž podíly (akcie) si může zakoupiti kdokoli. Jako jinde tak i v pivovarství vynucuje si soutěž koncentraci výroby, tedy zánik malých a zastaralých závodů a vzrůst nejlépe vybavených.

V pivovarství soutěží Němci s Čechy, ale převaha náleží Čechům. Výrobky vynikají jakostí, zvláště pak plzeňská piva, vyvážená skoro do celého světa; mnohé však „plzeňské“ v cizině neznamena výrobek z Plzně, nýbrž cizí, prohlašující se chlubně za „plzeňské“.

Výroby piva v Československu ubývá směrem k východu; Slováci, Maďaři a Rusíni pijí na rozdíl od „pivních“ Čechů a Němců víno nebo lihoviny, ačkoliv od příchodů Čechů lze v obou karpatských zemích pozorovati stoupající spotřebu piva. Ze 473 pivovarů r. 1928 bylo 381 v Čechách, 61 na Moravě, 14 ve Slezsku, 16 na Slovensku a jediný (Podhorjany u Mukačeva) v P. Rusi. Největší pivovary se usadily v Plzni, ve spotřebních velkoměstech (Praze, Brně, Mor. Ostravě) a v oblasti obou surovin, totiž ječmene a chmele (Haná, Žatecko).

Světová válka srazila naše pivovarství na minimum (nejmenší množství), ale od převratu výroba či „výstav“ zase stoupal, je zhruba ustálený a rovná se nyní téměř výrobě předválečné (12 milionů hl.

piva). Jsme stejně s Francií na 4. místě na světě, tudíž mezi předními výrobci piva a výborné jakosti. R. 1927 vyrobilo Německo 51,6 milionů hl. piva, V. Británie 32,6, gambrinovská Belgie 13,3, Francie 11,5 a ČSR 11 mil. hl. (1928). Na 1 obyvatele u nás připadá spotřeba asi 68 l piva (nejvíce v Čechách 106 l, na Moravě 54 l, na Slovensku 18 l a v P. Rusi 9 l).

R. 1928 bylo v ČSR 473 pivovarů (před válkou 665, r. 1921 590, stále méně) a ty vyrobily 11 milionů hl. piva (r. 1921 6,5 mil. hl.). Z toho se vyvezlo do ciziny 259 000 hl., skoro vesměs z Plzně (něco z Č. Budějovic). Dovezli jsme z ciziny (z Bavor) jen nepatrně. Vedlejším výrobkem pivovarským jsou kvasnice (droždí) a mláto (to pro výkrm dobytka a drůbeže). Průmyslové pododvětví pivovarství tvoří sladování ječmene na slad. Většina pivovarů má při sobě též sladovnu a sladuje si potřebnou surovinu (ječmen) na polotovár (slad). Vedle toho však u nás sladuje mnoho pro vývoz, a to v samostatných a vývozních sladovnách, především na Hané, jejíž slad se považuje za nejlepší vůbec. Jako naše pivovarství tak i české sladovnictví je starobylé, vynikající a ponejvíce v českých rukou.

R. 1928 bylo u nás 360 sladoven (z toho jen 33 samostatných, ale velikých a 327 spojených s pivovary), jež zpracovaly úhrnem 4,5 milionů q ječmene na 3,3 miliony q sladu (z toho pivovarské sladovny jen 1,3, kdežto samostatné sladovny 2 miliony q sladu). Malá většina vyrobeného sladu se spotřebovala doma na výrobu čsl. piva, do ciziny prodáno 1,5 milionů q sladu (nejvíce do Německa a Rakouska). Jest proto čsl. slad důležitou složkou našeho zemědělského průmyslu a našeho zahraničního obchodu, ale také se ocitá v obtížné situaci (cizina podporuje celně sice přívoz čsl. ječmene, ale brání se našemu sladu, jako např. zase my vítáme spíše cizí pšenici než cizí mouku z ohledu na naše mlynářství).

Středisko výroby sladu kotví na Hané (Prostějov, Olomouc, Kojetín, Těšice atd.). Na Slovensku vede Trnava.

Lihovarství a příbuzná odvětví

Také lihovarství navazuje na zemědělskou nebo její příbuznou výrobu. Zpracovává totiž brambory nebo melasu (nedosti již sladký tekutý zbytek z cukrovarů), méně ovoce, žito nebo jinou obilninu. Praktické použití lihu je velmi rozmanité. Velikost výroby je kontingentována (přesně vymezena). Zemědělské lihovary používají jako suroviny brambor, lihovary průmyslové (zpravidla veliké) melasy a tak zvané pálenice používají ovoce nebo žito, vyrábějící však již přímo kořalky a likéry a ne vlastní čistý líh. Průmyslové lihovary se přirozeně drží cukrovarů (odebírají z nich melasu), zemědělské zase krajů zemákových a pálenice ovocných. V zemědělském a pálenkovém lihovarství se rozšířilo rolnické družstevnictví, v průmyslovém a ve výrobě likérů převládají Židé.

Před světovou válkou se na území dnešního Československa vyrobilo 1,1 milionu čistého lihu, nyní se výroba ustálila asi na 0,6 mil. hl. ročně. Z toho asi polovina se dává denaturovat (odpřírodnit), totiž znečistit a znechutit do takové míry, aby nebylo možno líh vůbec pít. Denaturovaného lihu (nezdaněného) se používá k pálení, svícení a jako pohonné látky do motorů.

Roku 1928 byly v ČSR 862 lihovary zemědělské, 39 průmyslových a 54 rafinerie, celkem 955 podniků, jež vyrobily 595 000 hl. čistého lihu. Z toho 288 000 hl. přikázáno k denaturaci, 48 000 hl. vyvezeno do ciziny a 265 000 hl. silně zdaněno a povoleno především k výrobě kořalek a likérů. Jsme ve výrobě lihu na 6. místě mezi evropskými státy (r. 1926 sestupně: Rusko, Německo, Francie, V. Británie, Polsko a ČSR). Spotřebuje se u nás asi 1,9 l čistého lihu ročně na 1 osobu, což není mnoho. Největší lihovary (průmyslové nebo rafinerie): Zlíchov a Libeň v Praze, Roudnice, Kolín, Čáslav, Pardubice, Ml. Boleslav, Most, Krásné Březno, Teplice, na Hané (Olomouc, Loštice), Mor. Ostrava, Leopoldov. Zemědělské jsou hlavně v horním Posázaví.

Likéry vyrábějí zvláště: Praha, Nymburk (griotka z višní), Karlovy Vary (becherovku), Příbram, Kr. Březno, Mochov, Ústí n. Orli., Police n. Metují, Mor. Ostrava, Opava, Krnov, Leopoldov a Levoča. Mimo tyto tovární podniky je přes 500 drobných „pálenic“ (rolnických, družstevních, obecních atd.), z čehož přes polovinu v mor.-slezské zemi a 1/3 na Slovensku. Vyrábějí zvláště slivovici ze švestek

(slív); známá je hanácká, slovácká, valašská a trenčínská (z okolí Nového Města nad Váhom).

Z bobulí horského jalovce pálí Slováci hojně borovičky.

Při průmyslových lihovarech a rafineriích bývají často též droždárny, které však vznikají i samostatně.

Největší jsou: Kr. Březno, Kolín, Čáslav, Libáň u Jičína, Olomouc (Hejčín), Litovel, Třebovice u Opavy.

Ostatní odvětví potravinářského průmyslu

Na vyspělé cukrovarnictví navázala a na vysoký stupeň vyspěla výroba cukrovinek a čokolády.

Rozložila se jednak v cukrovarnických oblastech, jednak ve větších městech, kde také má největší odbyt. Souhlasně se zvyšováním životní úrovně všech vrstev stoupá i spotřeba cukroví a čokolády, takže výroba toho zboží slouží u nás skoro výhradně domácí spotřebě a jen málo vyváží přes hranice.

Podniky v rukou českých anebo česky vystupujících jsou: v Praze „Orion“ (největší česká firma), „Rupa“, „Kanold“, „Standard“ (bří Kroupové), Kolín („Kolinea“), Velím, Přelouč („Ego“), Kurná Hora, Olomouc („Zora“), Rohatec. Německé podniky: Č. Budějovice (bonbony Fürth), Lovosice („Deli“) a několik továren v Podmoklech (většinou pobočných závodů v majetku říšskoněmeckých firem a zabývajících se hlavně výrobou čokolády, usnadněnou snadným přívozem kakaa z Hamburku po Labi Hartwig a Vogel „Diana“, Jordan a Timaeus, Rüger). Slovensko má v Bratislavě pobočnou továrnu karamelových bonbonů říšskoněmecké firmy Stollwerckovy a továrnu v Trnavě.

Kávové náhražky (cikorii) dodávají černé sušárny čekanky (rostliny příbuzné řepě). Největší továrny má firma Franckova (Pardubice, Chomutov a pro pravověrné Židy továrnu v Košicích), ale většinu továren mají čeští podnikatelé, menší sice, ale četní: Kolín a Prostějov („Kolínská cikorka“), Králové Hradec atd.

Rostlinné tuky potřebují skoro vesměs zámořských surovin z tropických krajů, např. podzemnice olejné (burských oříšků), kopry (sušeného jádra ořechu z kokosové palmy). Velkolepým podnikem toho druhu je německá firma Schichtova v Ústí n. Labem (rostlinný tuk Ceres a v Podmoklech margarín Visan, dále výrobky značky „Elidy“); menší podniky: Praha („Sana“ v Hloubětíně), Kolín, Čáslav (Kosmos).

Ze řepky a lnu (semena) lisují hojně lisovny olej řepkový a lněný; zbylé pokrutiny jsou vydatným krmivem pro hospodářská zvířata.

Ovoce a zelenina se rozmanitým způsobem konzervují, ačkoliv pěstování a využití ovoce a zeleniny nedosáhlo u nás ještě ani zdaleka potřebného rozsahu. Jsme proto stále nuceni přivážeti čerstvé a konzervované zboží odjinud, namnoze až ze vzdálené Ameriky. Naše továrny jsou v ovocných krajinách a údolích. Jsou to zvláště: Třebenice, Litoměřice, Rokycany, Molitorov, Dolní Bousov u Ml. Boleslavě, Baňská Bystrica. Zeleninové konzervy dodává zvláště Brněnsko (Žilovice, Líšeň, Znojensko (okurky), Vsetatsko, Molitorov.

Do rostlinné říše ještě zasahuje zpracování tabáku. Surovina se skoro vesměs přiváží z ciziny (cigaretový tabák z Balkánu, doutníkový ze zámoří), ač u nás přibývá pěstění vlastního, ale dosud málo hodnotného druhu (okolí Komárna, Nových Zámků, nejvýchodnější nížinné Slovensko). Vše od pěstění rostliny až do prodeje výrobků je státním monopolem, totiž zcela a jedině vyhrazeno státu.

Lidskému zdraví kouření neprospívá, ale státní pokladně vynáší ročně asi 1 miliardu Kč čistého zisku.

Tabákové továrny byly vesměs převzaty z bývalého Rakousko-Uherska. Vzhledem k přívozu zahraniční suroviny a k poměrně nepatrné potřebě hnací síly byly a jsou továrny umístěny podle libosti a zpravidla tam, kde úpadkem nerostné těžby (Jáchymov, Baňská Štávnice, Smolník) hrozila nezaměstnanost a bída obyvatelstva, nebo kde přirozená chudoba kraje volala po státní výpomoci (jižní Čechy). Z 19 továren jsou největší: Sedlec (přeměňuje se na ústřední skladiště kuřiva z celé republiky), Jáchymov, Tábor, Č. Budějovice, Lanškroun, na Moravě Jihlava, Šternberk, N. Jičín a Hodonín, na Slovensku B. Štávnice a Košice, v P. Rusi jediná, ale rozsáhlá v Mukačevu.

Na rozdíl od velikého množství surovin rostlinných, průmyslově zpracovávaných, dodává zvířena našemu průmyslu jen málo surovin. Četné mlékárny, dříve zvláště šlechtické, nyní většinou rolnické a družstevní, zpracovávají mléko na máslo (ještě se přiváží, zvláště dánské) a na sýry (naš vývoz olomouckých a slovenských se téměř rovná ceně dovážených hodnotných sýrů cizích ze Švýcar, Francie a Holandska). Nejvíce slyne výroba sýrů na Hané (tak zvané „olomoucké syrečky“ či „tvarůžky“, chutné a velmi vyvážené). V Čechách se vyrábí sýr harrachovský, konopišťský, Brunerův (Jarošov u Jindř. Hradce). Některé poloniny (horské nadlesní pastviny) napodobí švýcarský ementál. Vedle těchto sýrů z kravského mléka vyniká u nás výroba sýrů ovčích, výhradně však na Slovensku (a málo v P. Rusi), neboť v českých zemích patří ovce již k vzácnostem. Slovenské ovčí sýrařství se soustřeďuje v bývalých stolicích či župách Liptov a Zvolenu; pochází odtud uzený tvrdý sýr úštěpkový a proslulá měkká liptovská bryndza (nesprávně u nás nazývaná „liptavský sýr“), což je rozmělněný a prosolený ovčí sýr. Jejich tržní a vývozní střediska jsou: Ružomberok, Báňská Bystrica a Zvolen. Zvolensko též po převratě dodává dobře napodobený ovčí sýr „roquefortský“ (plišňový). Značných rozměrů nabylo znamenité uzenářství: pražské šunky (velký vývoz do ciziny), hanácké klobásy, uzeniny vamberecké, zboží ze Žirovnice, masové konzervy z Police n. Metují, „uherský salám“ z Jihlavska (Kostelec, Hodice) a Košic. Přivážené ryby konzervuje Praha (firma Kutina) a ve velkém krušnohorský Šmídeberk (firma Kalla).

Průmysl kovodělný

Zpracováním kovů se v Československu zabývá asi přes 200 000 osob, nejvíce po textilií. Daleko na prvním místě je železářství. Používá rudy domácí (nučické, gemerské), ale většinu dovážené cizí (ze Štýrska a severního Švédska). Výrobní oblasti se drží velikých měst, těžby železné rudy a uhlí. Jsou to zvláště: Praha, Berounsko, Plzeňsko, Kladno, Podkušnohoří, Liberecko, Brno, Olomoucko, Ostravsko, Gemersko. Jest to průmysl vyspělý a všestranný. Ve vysokých pecích čili hutích vypaluje rudu na surové železo nebo ocel, zpracovává je v železárnách, válcovnách a ocelárnách na hrubý polotovary (plechy, dráty, kolejnice, nosiče, roury atd.) a pak dále ve strojárnách nebo jiných továrnách na konečný výrobek (různé stroje, kotle, lokomotivy, vozidla, přístroje, nádobí atd.).

Máme vývozní aktivum (přebytek). R. 1930 jsme dovezli rud, kovů a kovového zboží za 2,5 miliardy Kč (zvláště elektrické stroje) a vyvezli za 3,2 miliard (zejména větší stroje, lokomotivy, kotle, hrubé polotovary, nádobí atd.).

Od r. 1929 zasahuje všechna odvětví krise a proto výroba klesá.

Surové železo a ocel získávají z rud huti na Kladně a v Králově Dvoře u Berouna, Vítkovice (největší v Československu), Třinec u Těšína a státní huti v Tisovci na Slovensku. R. 1921 bylo v provozu 17 vysokých pecí, r. 1930 jen 14.

K velikým železárnám patří mimo právě uvedené huti Škodovy závody (především v Plzni), Podbrdsko (Rokycany, Hrádek, Komárov, Hořovice), Rotava-Nýdek u Kraslic, Chomutov, Most, Teplice, Poldina huť v Kladně (nástrojová ocel), na Moravě Blansko s Adamovem, Olomouc s okolím, Ostravsko (Mor. Ostrava, Bohumín, Frýdlant), na Slovensku Trnava, Gemersko a Podbrezová (státní podnik).

Veliké firmy vyrábějí nejrozmanitější zboží, jiné se specialisují jen na určité druhy. V hutnictví dosud převládá německý kapitál (ve Vítkovicích říšskoněmecký), v jiných odvětvích již převládá nebo dokonce panuje podnikavost česká.

Drátěné zboží dodává jmenovitě Bohumín, hřebíky Olomoucko, roury Chomutov (nespájené roury Mannesmannovy), Bohumín a Čelákovice (měděné atd.), nožířské zboží Mikulášovice (něm. Nixdorf) a Vsetínsko, knoflíky Praha. Moderní stavitelství odebírá ústřední topení, zdviže, ventilátory, výkladní závěsy atd.

Ve strojnictví vyniká výroba strojů pro pivovary, cukrovary a lihovary (největší firmy:

Českomoravská-Kolben-Daněk v Praze, Novák a Jahn tamže, Škodovy závody, sev. Čechy, Brno).

Rovněž vývozní je výroba strojů hospodářských, skoro ryze česká. Patří sem zejména: Roudnice s pluhy a sečkami, Jičín se stroji žacími, Brandýs n. L. (secí), Mladá Boleslav, Blansko a na mlátičky Prostějov a Přerov.

Traktory dodávají velké firmy (Českomoravská a jiné). *Mlýnské stroje* vyrábějí Pardubice. Velmi se nedostává *textilních* (jejich součástky zvláště dodává Lomnice n. Pop. a pletací Krnov); většinou je zasílá Anglie, jako šicí zase Amerika (domácí továrny jsou v Soběslavi a Opavě).

Zbraně největší nosnosti a světového jména dodávaly Škodovy závody v Plzni, převedené po převratě většinou na mírovou výrobu jiného zboží. Ruční zbraně dodává Praha, zbrojovka v Strakonicih a Brněnská (zvaná Zetka), lovecké Vejprty.

Výbušné látky vyrábí zvláště Semtín u Pardubic, dědic zrušené Nobelovky v Bratislavě. *Rozbušky* (kapsle) pocházejí z Prahy-Žižkova a Bratislavy (Rothovy továrny). Jakákoli výroba výbušnin (munice) a zbraní podléhá různému státnímu dohledu.

Lokomotivy a vagonky, především pro potřebu železnic, jsou v Praze (Ringhoffer, Českomoravská), Plzni (Škodovka), Brně, Studénce a mimoto v hlavních železničních dílnách (Nymburk, Č. Lípa, Vrútky).

Stoupá výroba *automobilů*. Přivážíme sice dosud některé značky z Ameriky, Francie, Itálie i Německa, ale více vzrůstá český vývoz na východ a jihovýchod. Nejvíce aut vyrábí Českomoravská (značky Praga), pak Škodovka (v Ml. Boleslavi) a Tatra (v Kopřivnici). Jiné značky: Walter (Jinonice), Aero (Vysočany), Zetka (brněnská zbrojovka) a Wikov (Wichterle-Kovářík v Prostějově). *Motocykly* k nám posílá cizina, velocipedy zhotovuje Slaný a zvláště továrna Premier v Chebu. Letňany vyrábějí *letadla*, Walter v Jinonicích proslulé letecké motory.

Převážně na cizí dovoz je dosud odkázána *elektrotechnika*. Domácí továrny má Praha (Kolben), Brno a Mohelnice; filiálkami říšskoněmeckých firem jsou podniky v Ústí n. L. a Siemensova továrna v Bratislavě. Podzemní káble vyrábějí továrny v Bratislavě, Kolíně a Kladně. Daleko si nedostačujeme ve výrobě přístrojů fotografických, telegrafních, telefonních a radiových. Podobně je tomu ve výrobě filmů (Ústí n. L.), psacích strojů, patentních vah, hodin (veliká firma v Chomutově).

Zato vyvážíme hudební nástroje a automaty. Výborná piana rozesílá Petrof z N. Hradec Králové, Förster z Georgswalde a Krnov, housle Kraslice a blízký Schönbach, plechové nástroje Hradec Králové a zvláště Kraslicko.

Textilie (tkalcovství)

Textilie je nejpřednějším průmyslovým odvětvím v Československu. Zaměstnávalo v normálních letech $\frac{1}{4}$ milionů lidí a tvořilo dosud každého roku největší dovozní i vývozní položku v našem zahraničním obchodě. Dovážíme textilní suroviny a vyvážíme textilní výrobky. Asi $\frac{1}{3}$ všeho našeho dovozu i vývozu připadá právě na textilie. A jest to právě naše základní aktivní položka, neboť hodnota textilního vývozu nad textilním dovozem činila obyčejně 1 -2 miliardy Kč, tedy právě asi hodnotu našeho obvyklého celooobchodního přebytku.

Jest to podivuhodné odvětví průmyslové činnosti v naší republice. Nemáme totiž skoro žádných textilních surovin (ani ve lnu si nedostačujeme), takže skoro všechny musíme přivážet z daleké ciziny (bavlnu především ze severoamerické Unie, vlnu v Austrálii a Argetiny, jutu z Přední Indie, hedvábí z Itálie a orientu, konopí z Jugoslávie, len z Pobaltí a Ruska).

A přece naše textilní výrobky pronikly i na nejvzdálenější trhy, zajisté zásluhou své vynikající jakosti. Bohužel, právě textilie cítí nejtíže nastalou světovou hospodářskou krizi a ocitá se v hrozivé nezaměstnanosti. Jest to velmi závažné, protože vlastní Československo může spotřebovat jen asi $\frac{1}{4}$ československé textilní výroby, zatím co $\frac{3}{4}$ musí hledatí odbytu za hranicemi. I když po čase světová hospodářská krise ochabne, nelze se nadíti, že by se našemu textilnímu průmyslu zase vrátily všechny jeho bývalé odběratelské trhy.

Jsou to krajiny namnoze německé národnosti, ale přesto česká účast na textilií v našem státě je značná a po převratě zesílená.

Textilie znamená tkalcovství, ač v užším smyslu tkalcovství jest jen částí tohoto průmyslu. Nejdříve se musí zhotovit příze čili vlákno, schopné, aby mohlo býti setkáno s jinými v látku. Tak se textilie dělí na dvě základní části: přádelny upravují surovinu v přízi a tkalcovny ji setkávají v tkaninu, jež však může býti ještě dále upravována a zušlechtována (např. česána, hlazena, barvena atd.).

Předním naším textilním odvětvím je bavlnářství, ač odkázané výhradně na cizí surovinu. Bavlna je již po několik let prvním předmětem našeho dovozu (přiváží se jí asi za 2 miliardy Kč ročně), jako zase bavlněné výrobky (příze a zejména látky) představovaly hodnotu od 3 do 2 miliard Kč. Bavlnářství sídlí v dlouhém pruhu v celém Posudetí, dále v Podkrušnohoří, ale proniklo i do jiných končin. Ač stát vnitrozemský, přece je Československo na 9. místě v počtu bavlněných vřeten, majíc jich 3,6 milionů. Veliké firmy mají přádelny i tkalcovny, po případě ještě jiné bavlnářské továrny.

Největší přádelny (až přes 100 000 vřeten) mají české firmy: Bartoňové v Náchodě a okolí, firma Hernych v Doudlebách a především Mauthnerovy závody v Náchodě a zvláště v Rybárpoli u Ružomberka, kde je největší textilní podnik v Československu vůbec. Německé nebo židovské firmy: Liebig na Liberecku, Pribsch ve Smržovce, Schroll v Broumově, Pollack v Č. Těbově, Brass v Zábřehu.

Tkalcovny drobnější, ale zato mnohem četnější než jsou přádelny, mají: Warnsdorfsko, Semilsko, Lomnice n. Pop., Králové Dvůr, Náchodsko, Ústí n. O., Podorlicko, úpatí Jeseníků, Frenštát a Místek-Frýdek.

Barvírny látek: Liberec, Králové Dvůr, Ašsko,

Tiskárny látek v Kosmonosích a jinde.

Zpracování vlny na sukna ($\frac{1}{2}$ milionu vřeten a 35 000 tkalcovských stavů) je soustředěno do několika center. Jsou jimi jmenovitě: Liberec, Vrchlabí, Humpolec (české faktorství, při němž podnikatel dodává přízni tkalcům k domácímu zpracování), N. Kdyně, Jihlavsko, Brno, Krnov, Žilina, Trenčín a Lučenecko. Velmi se rozmohla výroba nábytkových látek (Ašsko, Rumburk, Hlinsko, Brno) a koberců (Hlinsko, Vratislavice čili něm. Maffersdorf, Rossbach, Brno).

Dobré vyhlídky má výroba bavlněného a vlněného zboží *pletého a stávkového* (svetry, sportovní potřeby, punčochy atd.). Jeho střediska: Ašsko, Teplicko, Warnsdorfsko, Něm. Brod, Pelhřimov, Jindř. Hradec, Strakonice (dříve zvláště fezy), Jihlava, Frenštát.

Pravé lněné *plátenictví* nadobro ustoupilo před levnějším bavlnářstvím a drží se jen v některých pohorských oblastech, nejvíce v Podkrkonoší (Trutnovsko, Jilemnicko, Vrchlabsko) apod. Jeseníky (Šumperk, Šternberk, Frývaldov, Bruntál). Podomácká drobná výroba kvete v hornatém Slovensku (výborná oravská plátna).

Hrubé *konopí* dává surovinu pro motouzy, hadice a plachty, juta jmenovitě pro pytle. Střediska výroby: Trutnov, Lomnice n. Pop., Králové Dvůr, Úpice, Bratislava.

Surové hedvábí spotřebují starší továrny (Soběslav, Jindřichohradecko, Šumperk a Štenberk), kdežto nové podniky se věnují výrobě levnějšího umělého hedvábí a zboží z něho (Lovosice, Tereziál u Hostinného, Senica na Slovensku).

Starobylé podomácké *krajkářství* kvete stále v Podkrušnohoří, na Domažlicku, Vamberecku a nejvíce na Slovensku, kde zároveň s lidovým výšivkářstvím souvisí s tamním nošením krojů.

Tovární *záclony* dodává Ašsko a Letovice (v údolí Svitavy), *prýmký* krušnohorské Vejprty.

Hotovením obleků a prádla čili *konfekcí* se zabývají veliká města, nejvíce však Prostějovsko (mužské obleky) a Klatovy (prádlo). Plstěné a vlněné klobouky vyrábí Praha, Husinec a zvláště N. Jičín.

V továrním *kožišnictví* má prvenství Hlinsko.

Průmysl kožedělný

České koželužství dodávalo již ve středověku znamenité usně (vydělané hrubé kůže) a jemné jirchy. Vedle domácích surových koží přiváží se mnoho cizích; také třísloviny nedostačují. Koželužství je odvětví vyspělé, sice velmi pasivní v dovozu surových koží, ale daleko více aktivní ve vývozu výrobků, zvláště kožené obuvi a rukaviček. Koželužny se drží tekoucích vod, jichž nutně potřebují. *Hlavní koželužny* (celkem od západu): Sušice, Klatovy, Plzeň, Žatec, Litoměřice, Nový Bydžov, Kukleny u Hradce Králové, Třebichovice, Jihlava (firma Humanic), Třebíč (firma Busi), Brno, Zlín (Baťa) a na Slovensku Velká Bytča, Velké Bošany (Busi) a zejména Lipt. Sv. Mikuláš, kde sídlí proslulé slovenské garbiarstvo (koželužstvo).

Z kůže se nejvíce vyrábí *obuv*. Poklesla sice výroba ruční a trhové (jarmareční) obuvi, zato se rozmohla tovární. Daleko na první místo vyspěl český podnikatel Tomáš Baťa, který r. 1894 ve Zlíně založil dílnu, jež za jeho vedení a vlastnictví vyrostla na největší evropskou továrnu obuvi vůbec. Zaměstnává 13 000 dělníků a vyrábí asi 80 000 párů obuvi denně, jež rozváží málem do celého světa. Továrna si vyrábí téměř vše, čeho potřebuje (usně, gumové podpatky, krabice atd.). Odlehlý Zlín vyrostl z 5 200 obyvatelů v r. 1921 na 30 000 v r. 1931, tedy vzrůstem jedinečným, afrikánským. Další továrny obuvi: Praha, Mnichovo Hradiště, východní Čechy (Chrudim, Litomyšl, Holic), Jihlava (Humanic), Třebíč (firma Busi, koupená Baťou), Prostějov (též obuv houněná).

Kožené rukavičky dodává a vyváží Praha a blízká Dobříš, dále Kadaň a krušnohorské Abertamy. Stále více se kůže používá k výrobě *aktovek*, potřeb cestovních (zavazadel) a galanterních (ozdobných, zvláště kabelek). Vyniká v tom jmenovitě Praha.

Jaroměř a jiná místa vyrábějí tovární a jiné *hnací řemeny*.

Zpracování dřeva

Díky hojným a velikým lesům (lesní plocha měří 33 % celé výměry Československa) je u nás dostatek dříví (ročně ho přiroste asi 14 milionů m³) a zastoupena jsou všechna možná odvětví dřevařského průmyslu. Patří sem především: stavební a palivové dříví z pil, parkety, nábytek, sportovní potřeby, sirky a papír. Vyvážíme dříví (zvláště vory po řekách) i nejrůznější dřevěné zboží.

Pily se drží údolí, v nichž zpracovávají dříví z okolních lesů. Nejčetnější jsou v Čechách (téměř v každém městě), ale největší na Slovensku: Turček na sever od Kremnice, Liptovský Hrádok (státní velkopodnik), Spišská Nová Ves, Smolník a v Podkarpatské Rusi především Antalovce (státní). Mimo to vynikají: Český Těšín, Mor. Ostrava, Valašsko a Česká Třebová.

Parkety z tvrdého dřeva zasílá Břeclava, Hodonín, Topolčany a podkarpatoruská Svalava. Na určité krajiny je soustředěna výroba píp (Nová Paka), kopyt (Holic), rakví (Semily); ozvučných (resonančních) desek (Kvilda při pramenech Vltavy) poutnického zboží (Králíky, Příbram), *hraček*. Sportovní *sánky a lyže* se drží v hornatinách, v nichž se provozují zimní sporty (Nové Město na Moravě, Jilemnice, Krušnohoří). Ve velkém je (a rakety) též vyrábí firma Thonetova.

Nábytek se vyrábí jednak ve větších městech, kde také má největší odbyt (Praha, Plzeň, Teplice, Liberec, Brno), jednak se soustředil do několika středisek (Lišov u Čes. Budějovic, Pacov, Králové Hradec, Týniště, Rousínov u Brna, Třešť).

Výrobu nábytku z ohýbaného dřeva ovládá firma Thonetova. Továrny jsou ve východní Moravě (Vsetín, Bystřice pod Hostýnem), dále v Mimoně, Koryčanech, Těšíně, Turčanském Sv. Martině a Užhorodě.

Vzrůstá spotřeba překližek a *dýh* z tvrdého a často cizokrajného dřeva, jímž se vykládá (obyčejně uvnitř) nábytek; dodávají je Satalice a Hradec Králové. Hotoví se i tělocvičné nářadí (Radotín), *nábytek kancelářský* (Debrž u Ml. Boleslavi, Nové Benátky), *hodinové skříně* (Třešť), rámy atd. Mnoho dřeva spotřebují *zápalky* (nejvíce v Sušici, dále Č. Budějovice, Lipník, Velká Bytča, Baňská Bystrice a Činadijevo u Mukačeva), *tužky a kartáče* (ty hlavně v Pelhřimově, Pardubicích a Bratislavě).

Zvláštní a rozsáhlé odvětví tvoří výroba *papíru*, pravidelně vývozní a aktivní. Potřebujíc měkkého dříví a vodní síly, oživuje mnohé údolí v horském orámování Čech, v severní Moravě a hornaté části Slovenska. Kapitálově je dosud ovládána Němci. Přední šumavské podniky jsou Františkov na horní Vltavě, Loučovice a níže Český Krumlov (největší papírna v Československu) a krkonošské Maršov a Hostinné. *Jiné velké papírny*: Plzeň, Nýdek, Lochovice, Vrané nad Vltavou, Bělá pod Bezdězem, Česká Kamenice, na Moravě Olšany (cigaretový papír) a Jindřichov, na Slovensku Ružomberok a Harmanec. Některé továrny vyrábějí jen polotovary, totiž *celulosu* (čili buničinu, papírovinu), jež je mezistupněm mezi surovinou a papírem. Největší celulosy: Vratimov u Ostravy a na Slovensku: Žilina, Turčan. Sv. Martin a Ružomberok (tato největší v Čsl. republice).

Průmysl zemin, zvláště sklářský

Různé geologické stáří a složení zemské kůry našeho státu poskytly příležitost k rozmanitému zpracování zemin.

Cihlářské hlíny na *cihly* (trativodní trubky atd.) je hojně v nížinách a údolích, ale nejvíce cihel se pálí při velkých městech, jež projevují čilý stavební ruch.

Patří sem zejména Praha (Jenerálka a Košířské údolí), Hodonín (největší cihelny v Čsl. republice), Mor. Ostrava a Pezinok. Světlé pískové cihly používají říčního písku (zvláště v Polabí) a struskové strusek z vysokých pecí (Kladno, Králův Dvůr, Vítkovice, Třinec).

Ke stavbám se dále potřebuje mnoho vápna (Hlubočepské údolí, Berounsko, Vrchlabsko, Štramberk, Strečno, Vrútky) a *cementu*. Cementáren není mnoho, ale jsou velké a částečně již vývozní.

K největším náleží: Králův Dvůr, Radotín, pražský Podol, Čížkovice, brněnské předměstí Maloměřice a olomoucké Hodolany, dále Vítkovice a na Slovensku Ladce na středním Váhu a Lietava-Lúčky na jih od Žiliny.

Z jemnější hlíny se vypaluje *zboží kameninové* (kanalizační potrubí atd., zvláště v Hlubočepích, Znojmu a Hrušově) a rozmanité zboží hrnčířské a *šamotové*. Šamotové bývají dlaždice a obkládačky v krámech (na schodištích, v klosetech nebo kamnové kachle); vyrábí je Rakovník (značka Rako), Dobruška a Plzeňsko vůbec, Vokovice u Prahy, Zliv u Čes. Budějovic, Bechyně, Podbořany, Znojmo a blízký Šatov, Poštorná, Gemersko (Hnúšťa) a Košice.

V *hrnčířství* se dodnes v některých krajinách a zvláště na Slovensku udržuje rázovitá umělecká výroba (keramika), odlišná podle krajů (Holič, Modra, Košice a v Podkarpatské Rusi Užhorod a Chust).

Z jemné hlíny kaolinu se pálí nejjemnější zeminové zboží, totiž porcelánové. Ložiska kaolinu a továrny *porcelánu* drží se zpravidla vedle sebe nebo blízko. Jsou soustředěny na Karlovarsku a ovládány Němci. Český porcelán je v cizině hledán jako jemný, tvrdý a umělecký. Hlavní podniky: Rybáře, Slavkov, Loket, Klášterec, Sedlec, St. Radešín a vzdálenější od Karlových Varů Duchcov.

Daleko na prvním místě stojí průmysl sklářský. Vyrábí se sklo všeho druhu, výborné jakosti a světového jména. Vývoz skleněných výrobků převyšoval v době normální vždy 1 miliardu Kč a skoro celý znamenal čisté aktivum, protože nebylo dovozu zboží ani surovin (české země mají jich dosti).

Továrny jsou hlavně v prahorních údolích, kde nacházejí křemítý písek i dříví, jehož se v nich dlouho používalo jako paliva. Dnes se topí uhlím a proto nové sklárny vznikly zvláště v Podkrušnohoří.

Čechy naprosto převládají.

Sklářské krajiny: horské pohraniční Čech, Českolipsko, Valašsko, střední Pováží a Lučenecko.

Přední odvětví: *láhve* (Teplicko, Duchcov, Ústí nad Labem s největší sklárnou v čsl. státě, Kyjov), *sklo tabulové* a zejména okenní v Podkrušnohoří (Dolní Rychnov u Falknova, Teplicko), *zrcadlové* (Holýšov a Staňkov v j-z. Čechách), chemické (Sázava), osvětlovací tělesa (Vsetín, Ústí n. L., Mor. Ostrava).

Největší oblibě v cizině se těší umělecké české *sklo duté a křišťálové*, broušené nebo leptané či malované, sloužící potřebě a ozdobě bytu (přibory, vázy, lustry atd.). Výrobou jeho se zabývá

Českolipsko (zvláště Bor čili německy Haida, Kamenicko), Nový Svět v Krkonoších a Lenora na Šumavě.

Světové jméno má též tak zvané jablonecké zboží, většinou z barevného chemického skla a napodobující různé drahokamy. Nazývá se podle svého střediska, Jablonce nad Nisou. Značně menší rozsah, zato však český kapitál, má výroba na Železnobrodsku. Jablonecké zboží vyrábí umělé perly a drahokamy, jehlice, brože a prsteny, náramenní kroužky čili bengle (ty jsou oblíbeny zvláště v Přední Indii), knoflíky, vánoční ozdoby, čočky a hranoly. Vývoz se rozchází do celého světa a zejména k primitivnějším národům (Indům, černochům); klesá však, tlačení cizí soutěží (japonskou atd.).

Průmysl chemický

Není ještě dosti vyspělý a patří mezi ona nečetná naše průmyslová odvětví, nedostačující domácí spotřebě a proto odkázaná značně na cizí zboží. Zvláště barev a léčiv se nedostává.

Nejvíce vyrábíme umělých hnojiv (Falknov nad Ohří, Ústí nad Labem, Lovosice, Slaný, Kolín, Poštorná, Přerov, Žilina, Bratislava).

Různé *kyseliny* vyrábí zejména továrna v Ústí n. L. (největší v ČSR), Petrovice u Karvinné a Bratislava (bývalá muniční továrna nobelovka).

Výbušné látky (střelný prach, dynamit atd.) dodávají podniky Škodovky u Plzně, Semtín u Pardubic (sem přenesena hlavní část výroby z pohraniční Bratislavy), Zámky u Roztok (u Prahy), Trenčín a ve zmenšené míře Bratislava.

Domácí spotřebu převyšuje výroba *mýdel a svíček*. Patří sem Ústí nad Labem (rozsáhlá a vývozní firma Schicht), Neratovice (Saponia) a české firmy v Rakovníce (Otta), v Praze (Holoubek, Procházka atd.), v Ml. Boleslavi, Králové Hradci (Pilnáček). *Naftu* (většinou polskou), rafinují podniky: Kralupy, Kolín, Pardubice (firma Fanto), Šumperk, Bohumín, Přívoz a rumunskou (přiváženou po Dunaji) rafinerie v Bratislavě.

Nesčetné *plynárny* (největší v Praze – Michli a na Ostravsku) dodávají dehet na barvy, na napouštění dřeva a na krycí lepenku (továrny: Podmokly, Ústí nad L., Plzeň, Král. Hradec, Mor. Ostrava).

Barvy dodává Praha, Plzeňsko a Hrušov, uranové Jáchymov, *tužky* Čes. Budějovice (vývozní firma hardtmuthova a české Národního podniku a Grafo), léčiva Praha (česká firma Medica), Kralupy atd. V Podkarpatské Rusi tři velké podniky (Velký Bočkov, Perečín a největší ve Svalavě) pálí za sucha nebo destilují bukové dříví a získávají tím zejména vývozní aceton.

Dr. Karel Matoušek, zdroj: Encyklopedie československé mládeže, 1932